

A biográfia visszatérése az irodalomtörténeti oknyomozás után?

Bíró-Balogh Tamás *Mint aki a sínek közé esett – Kosztolányi Dezső életrajzához* című tanulmánykötetéről

Bíró-Balogh Tamás tanulmánykötete igencsak fontos és újszerű adalékokkal járul hozzá a Kosztolányi-filológiához, ráadásul mindezen túlmutatva a hazai irodalomtudományi diskurzus egyik fontos és ellentmondásos kérdéskörét, nevezetesen a szerző életrajzának jelentőségét / jelentéktelenségét is tovább tematizálja. A kötet tíz tanulmánya nem csupán érdekes adalékokkal szolgál egy igencsak kanonizált és irodalomtörténész körökben divatos író eddig csupán részlegesen feltárt pályaképéhez és a teljeség igényével eddig soha, senki által meg nem írott életrajzához, de az adott szerző életpályájának ellentmondásain túlmutatva, teoretikus mélységekbe merülve feszegeti azt az igencsak ingoványos kérdéskört, vajon mennyire járul hozzá egy mű szakmai-esztétikai megítéléséhez, ha jól ismerjük egy szerző személyiségének és biográfiájának visszaszámított pontjait, ellentmondásos megnyilvánulásait, adott esetben mondjuk a politikai szélsőségek irányába való elhajlásait?

Miként azt Bíró-Balogh Tamás a könyvhöz írott fűlszövegében kifejti, munkája során irodalomtörténészként hasonlóan kellett eljárnia, miként a nyomolvasónak vagy a bűnügyi nyomozónak. *Olvasni* próbálta Kosztolányi biográfiájának helyenként igencsak töredékes nyomait, addig homályban lévő és ellentmondások által övezett életrajzi és filológiai tényeket, eseményeket igyekezett feltárni, és olybá tűnik, képes volt olyan életeseményeket és ezekkel szoros összefüggésben álló irodalomtörténeti tényeket is rekonstruálni, melyekről addig a Kosztolányi-filológia nem, vagy csupán részlegesen tudott. Az irodalomtörténész könyve éppen ezért legalább annyira nyomozói és / vagy mondhatjuk, életrajzírói-történész munkája, mint amennyire a filológiai-irodalomtörténeti tanulmánygyűjtemény címkére igényt tarthat. A kötet tíz, változó terjedelmű és nem azonos időszakban íródott tanulmányból áll össze, melyeket éppen a nem azonos időben való keletkezés okán némi metodikai eklekticizmus is jellemez. E módszertani sokféleség azonban nem válik a kötet kárára, épp ellenkezőleg – kiszélesíti a filológus látóterét. A kötet első, nagy terjedelmű bevezető tanulmánya *a*

*legkegyetlenebb műfaj*nak aposztrofálja a Kosztolányi Dezső (hiteles) életrajzának megírására bármilyen formában tett kísérleteket, hiszen óriási a feszültség a szerző által ránk hagyott, esztétikai értelemben vitathatatlanul jelentős életmű és az életrajzi személy igencsak visszás, erkölcsileg számtalan helyen megkérdőjelezhető politikai-emberi megnyilvánulásai között. E terjedelmes írásában a szerző módszertani alapokat fektet le Kosztolányi teljességre és hitelességre törekvő életrajzának esetleges jövőbeni megírásához, hiszen, bár a Kosztolányi-filológia eddig is óriási terjedelmű, már-már átláthatatlan szöveganyagot hozott létre, az elfogulatlanság, illetve az életrajz és a vele szoros kapcsolatban olvasandó életmű visszás aspektusainak nyílt, problémaérzékeny vizsgálata egészen a mai napig nem jellemző. A számos eddig született, sok szempontból kiválónak bizonyult, ám az esetek többségében szinte mindig csak az életmű textuális aspektusaira fókuszáló, vagy éppen ideológiailag elfogult Kosztolányi-monográfia és tanulmánykötet mellett vagy ellenére sem áll rendelkezésre egy adott, mindenki által hitelesnek elfogadott Kosztolányi-biográfia, az író életrajzának vizsgálata pedig sokszor a szakmaiatlan módon elfogult mentegetési, vagy éppenséggel lejáratási kísérletek terepe.

A teoretikus értékű bevezető után jórészt apróbb, első olvasásra talán lényegtelennek látszó életrajzi és filológiai adalékokat egyaránt feltáró, tanulmányok következnek. Bíró-Balogh Tamás a végére járt példának okáért egy esetnek, amikor az egyébként magát katolikusként valló író, Kosztolányi Dezsőt perbe fogták egy pornográfusnak ítélt versfordítás miatt, a dedikációkból kiolvasva próbálja rekonstruálni Kosztolányi viszonyát bizonyos személyekhez, mára szinte elfeledett irodalmárokhöz, valamint feleleveníti, miként sikerült az írónak elkerülnie egy elég komoly sajtópert. További tanulmányaiban a szerző rekonstruálja a *Vérző Magyarország* című (irredenta) antológia második, Kosztolányi által erősen átdolgozott kiadása megjelenésének történetét, egy másikban feltárja, milyen szoros szálak fűzték az író a korabeli szegedi értelmiséghez, valamint a kötet utolsó tanulmányában ismerteti egy tervezett, de a valóságban végül soha meg nem írt Kosztolányi-regény elképzelését, az ötlet megszületésének körülményeit és előtörténetét. Ezek azok az életrajzi és egyúttal irodalomtörténeti résztémák, melyeket a kisebb volumenű tanulmányok irodalomtörténeti nyomozómunka keretében feldolgoznak.

A Bíró-Balogh Tamás által legmélyebben elemzett, politikai töltetű életrajzi szál azonban külön, részletes említést érdemel. A könyvnek a metodikai bevezetőn túl két releváns tanulmánya foglalkozik ugyanis Kosztolányi legellentmondásosabb, az életrajz írói és ismerői által sokszor jótékony homályban hagyott – újságírói – tevékenységével, nevezetesen az *Új Nemzedék* című szélsőjobboldali lapban általa két évig, 1919-től 1921-ig gyakorlatilag napi

rendszerességgel írott és szerkesztett *Pardon* című glosszarovatnál való visszás működésével. A szinte minden szépirodalmi és esszéírói munkájában humanistaként megnyilatkozó, egyébként vállaltan szabadkőműves, bár élete során meglehetősen sokféle politikai eszmével kacérkodó Kosztolányi e rovatban napi szinten írt maga és közölt feltehetőleg mások által kirekesztő, antiszemita tárgyú cikkeket, és tette ezt minden valószínűség szerint nem annyira mély politikai meggyőződésből, mint inkább pusztán egzisztenciális érdekből, jól fizetett politikai újságíróként... Nevét persze soha nem vállalta, így úgy gondolhatta, talán soha nem leplezik le a személyét, amire persze aztán elég botrányos körülmények között mégis sor került. Az irodalomtörténész a biográfia e visszás és objektív módon nehezen megítélhető tényeinek ismeretében joggal teszi fel a kérdést, vajon hogyan kell ennek fényében megítélnünk a szerzőt, illetve rányomja-e mindez a bélyegét az életmű értelmezhetőségére? Kosztolányi *Pardon* rovatbeli működését feltáró tanulmányában Bíró-Balogh Tamás jó irodalomtörténészhez híven megpróbál tárgyilagos maradni – nem tör egyértelműen pálcát Kosztolányi, az író, az újságíró és az életrajzi személy felett, és Kosztolányi életművének más kutatóitól eltérően a védelmébe sem veszi a *Pardon* rovat szélsőséges hangvételű cikkeinek szerzőjét. Kitér arra is, hogy a mai napig nem tisztázott pontosan, Kosztolányi miért is vált ki pontosan az *Új Nemzedék* szerkesztőségéből, vajon itt is a pusztán egzisztenciális érdek kívánta-e meg a szakítást, vagy pedig a szerzőt ideológiai és morális okok is vezették? Az író később mindenesetre több-kevesebb sikerrel megkísérelte tisztázni magát a szélsőséges irányban való politikai elfogultság vádjától, bár a *Pardon* rovatnál való működése még jóval később, halála után is viták tárgyát képezte és képezi a mai napig... A Kosztolányi halála után felmerült vitákkal kapcsolatban is alapos kutatómunkát végzett Bíró-Balogh, eredményeit pedig egy rövidebb lélegzetű, ám annál fontosabb megállapításokat tevő, *Egy idegen kéztől származó Pardon-cikk kéziratának* című tanulmányában tárja olvasói elé. Kosztolányi halála után három nappal ugyanis a *Társadalmunk* című bulvárlap egy olyan cikket közölt, mely megkísérelte az íróat tisztázni a szélsőséges politikai uszítás vádjától, ezt alátámasztandó pedig egy olyan névtelenül írott cikk kéziratát adta közre mellékletként facsimilében, melynek közlését Kosztolányi a rovat szerkesztőjeként éppen a számára már vállalhatatlan uszító hangnem miatt visszautasította. A dolog hitelességét persze megkérdőjelezheti, hogy a *Társadalmunk* hasábjain megjelent védőbeszéd szerzője maga is névtelenség homályába burkolózik, habár azt a Kosztolányi-filológia már kiderítette, hogy Kosztolányi maga szerkesztőként a megjelenésre le nem adott, még általa is túlzottan szélsőséges hangvételűnek talált kéziratot Bangha Bélának, a kor igencsak harcos antiszemita, jezsuita szerzetesként működő író-publicistájának tulajdonította, aki az adott időszakban

éppen a más keresztény lapok mellett *Új Nemzedék*et is megjelentető Központi Sajtóvállalat, a római katolikus egyház lapkiadójának vezetője volt, így az is meglepő, Kosztolányi szerkesztőként hogyan volt képes visszautasítani egy általa írott cikket. Kosztolányiné persze férjéről írott önéletrajzi regényében arra is visszaemlékszik, hogy Kosztolányi Bangha Bélával való ellentéteinek következménye lett a szerkesztőségben belül: a lapnál egyre inkább kezdtek rá *ferde szemmel nézni*, miként a feleség írja, és többek között az eset szülte feszültségek is közrejátszhattak abban, hogy Kosztolányi 1921. augusztusi hatállyal kilépett az *Új Nemzedék* szerkesztőségéből...

Bíró-Balogh Tamás tanulmánykötete olyan filológiai szakmunka, mely ugyan címében Kosztolányi Dezső *életrajzához* kínál adalékokat, ám mindemellett nem kötelezi el magát egyoldalú szemlélettel a csak és kizárólag életrajzi alapú vizsgálódás mellett. Törekszik ugyan a biográfiai tények feltárására és megfogalmazza a hiteles szerzői életrajz megírásának teoretikus igényét is, ám mégis egy józan érvekkel alátámasztható középutat jelöl ki, és teszi mindezt az értelmezői elfogulatlanság jegyében. Vitatkozik persze a posztmodern irodalomelméleti iskolák Magyarországon talán kissé provinciális módon túlteoretizált és csak és kizárólag az (élet)művek szövegére és szövegiségére fókuszáló irányultságával, alapjaiban azonban nem kérdőjelezi meg a teoretikus és / vagy szövegcentrikus irodalomszemlélet és értelmezés létjogosultságát, pusztán a kérdezőhorizont kitágítását szorgalmazza. Észérvekkel belátható megítélése szerint ugyanis a történeti kontextus, ebbe beleértve a szerző biográfiai adatait és személyes, emberi, adott esetben visszás és erkölcsileg megkérdőjelezhető megnyilvánulásait legalább ugyanannyira fontos adott művek elmélyült értelmezéséhez, mint a textus, a szerző által létrehozott, ám tőle függetlenül létező és önálló recepcióval rendelkező szépirodalmi vagy értekező szöveg. Ebből kifolyólag gondolom, hogy Bíró-Balogh Kosztolányi-könyve nem csupán Kosztolányi Dezső életrajzának és életművének kutatásához járult hozzá releváns irodalomtörténeti felfedezésekkel, de az általa tematizált kérdések Kosztolányi életének és műveinek kontextusán kívül is termékeny elméleti viták generálói lehetnek arról, melyik is az értelmezés helyes útja – a szerző- és életrajzcentrikus, filológiai irányultságú értelmezés, vagy pedig az életrajz tényeit figyelmen kívül hagyó, szinte csak és kizárólag a létrejött szövegekre fókuszáló irodalomszemlélet? A Bíró-Balogh Tamás által Kosztolányi életrajzán keresztül felvetett, provokatívnak ható elméleti kérdés persze magában foglalja a megfontolt választ is, mely szerint az irodalomtörténésznek leginkább a két szemlélet közti arany középúton lenne érdemes járnia, a két aspektus figyelembe vétele pedig jobb esetben egyáltalán nem kizárja, hanem sokkal inkább kiegészíti egymást, termékenyebbé és elmélyültebbé téve a mindenkori értelmezői munkát.

Budapest, Equinter Kiadó-Műút Könyvek, 2014.